

„უკვდავების ჩურჩული“ და ჯონ დონის მეტაფიზიკური პოეზიის ტრადიცია

ლილიანა გოგიჩაიშვილი

დოქტორანტი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ელიოტის ამერიკული პერიოდის პოეზიიდან ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული 1918-1919 წლებში დაწერილი „უკვდავების ჩურჩულია“. ეს ის დროა, როდესაც კაცობრიობა პირველი მსოფლიო ომის კომმარშია ჩართული და სერიოზულ სულიერ კრიზისს განიცდის. მას უკან აქვს მოტოვებული ვიქტორიანული ეპოქის ვითომდა ბედნიერი ხანა და სრული გაურკვევლობის წინაშე აღმოჩენილი. მხატვრულ ლიტერატურაში დასრულდა მწყობრი, ქრონოლოგიურად აგებული, ბედნიერი ფინალით დასრულებული ნაწარმოებების პერიოდი და დაიწყო ჯეიმს ჯოისის, უილიამ ფოლკნერის, ფრანც კაფკას თუ თომას ელიოტის უიმედო, უსიუჟეტო, მითოსურ სქემებზე აგებული ნაწარმოებების ეპოქა. ამდენად, გასაკვირი არაა, რომ მსოფლიო ომის წლებში დაწერილი „უკვდავების ჩურჩული“ გამოირჩევა თავისი ირონიულ-პაროდიული, კონტრასტული და სკეპტიკური ხასიათით. ეს ლექსის ერთი თვალის გადავლებითაც შესამჩნევია. მკითხველს საერთოდ რომ არ ჰქონდეს წარმოდგენა უებსტერზე, დონზე, უორდსუორთსა თუ სერაფიმა ასტაფიევაზე (გრიშკინი), მაინც შეძლებს შეამჩნიოს პერსონაჟთა პაროდიულობა და ირონიულ-კონტრასტული ხასიათი ლექსის პირველ და მეორე ნაწილს შორის.

სათაური „Whispers of Immortality“ ელიოტს უორდსუორთის ცნობილი ოდის „Intimations of Immortality“ ირონიული მიბაძვით აქვს შერჩეული. ამდენად, კონტრასტი ორ ლექსს შორის უდიდესია. უორდსუორთის ოდა ცალსახად რომანტიკული ხასიათისაა, ელიოტის ლექსი კი სრულიად დაცლილია ყოველივე რომანტიკულისგან.

როგორც უკვე აღვნიშნე, ერთი თვალის გადავლებით ლექსი შესაძლოა ნათელი და გასაგები გვეჩვენოს. მის ამგვარ აღქმას ხელს უწყობს ფაქტი, რომ ის პირობითად ორ ნაწილადაა დაყოფილი და მისი პირველი და მეორე ნაწილი თითქოსდა რადიკალურად განსხვავდება ერთმანეთისგან. თუმცა დაკვირვებული მკითხველი ხვდება, რომ ელიოტის მიზანი, უბრალოდ, კონტრასტულობის ხაზგასმა არაა და ლექსი გაცილებით ღრმა შრეებისგან შედგება. მისი მთავარი თემა სექსი და სიკვდილია. ლექსის პირველი ოთხი ტაეპი ეთმობა სიკვდილზე მსჯელობას, ბოლო ოთხში კი ბინიერ ვნებებზეა საუბარი. თუმცა დაკვირვებული ანალიზის შემდეგ ვლინდება, რომ ასეთი დაყოფა არასწორია, სექსი და სიკვდილი, ფაქტობრივად, ერთი და იგივე ცნებებია და ზღვარი სულიერ და მატერიალურ სამყაროს შორის მოშლილია.

Webster was much possessed by death
 And saw the skull beneath the skin;
 And breastless creatures under ground
 Leaned backward with a lipless grin...
 Daffodil bulbs instead of balls
 Stared from the sockets of the eyes!
 He knew that thought clings round dead limbs
 Tightening its lusts and luxuries.

ლექსის პირველ ორ ტაეპში კარგად ჩანს უებსტერის დამოკიდებულება ემპირიული და მატერიალური საკითხებისადმი. პოეტი სიკვდილზე ფიქრითაა შეპყრობილი. ის მშვენიერებას ვერაფერში ხედავს და სიცოცხლეშიც კი სიკვდილის სახეს ეძიებს. უყურებს ცოცხალ ადამიანს და მისი კანის ნაცვლად, ქალას ხედავს, მკერდის ნაცვლად – გამომხმარ ძვლებს, ხორციანი ტუჩების ნაცვლად – უტუჩებო, პირქუშ ღიმილს. ადამიანის სიცოცხლით სავსე თვალეხი მისთვის არაფერია, თუ არა ორი ფოსო, რომელთაგან ნარგიზის ბოლქვები ამოზრდილა, ისედაც მკვდარ კიდურებს კი ფიქრი ჭამს და სიცოცხლის უკანასკნელი ჩანასახის ამონოვას ლამობს. საინტერესოა, რომ უებსტერის მიერ სიკვდილის აკვიატება არ არის მხოლოდ მეტაფიზიკური ხასიათის. მოცემულ ორ ტაეპშიც არ ჩანს მისი სულის მდგომარეობით დაინტერესება სიკვდილის შემდეგ. ის არ ფიქრობს იმ ზეციურ ძვრებზე (“Trepidations of the spheres”), რაც ადამიანის გარდაცვალებას ახლავს თან და რაც ასე ალელვებდა დონს. მას სიკვდილის მატერიალიზებული სახე და სიცოცხლის ამო ხასიათი უფრო აშფოთებს.

სიკვდილის ამ დონეზე აკვიატება და მის სახეში ადამიანის სხეულის თითოეული ნაწილაკის კვდომისა და ხრწნის დანახვა მხოლოდ მეტაფიზიკური ხასიათის კიდევ ერთი მიზეზის გამო ვერ იქნება. მე-17 საუკუნის სალიტერატურო ენაზე სიტყვა სიკვდილი (“to die”) ორმაგ მნიშვნელობას ატარებდა. ერთი მხრივ, ის აღნიშნავდა კვდომას, მეორეს მხრივ კი, სექსის, უფრო ზუსტად კი, ორგაზმის აღმნიშვნელი სიტყვა იყო. მდენად, რჩება შთაბეჭდილება, რომ ელიოტი სიტყვებით გვეთამაშება და მაშინ, როცა უებსტერის ძალზედ ამალღებულ ფიქრებს გადმოგვცემს, ქვეტექსტურად მის სექსისადმი დამოკიდებულებას უსვამს ხაზს. სექსზე ალევორიულ მინიშნებებს ლექსის მესამე ტაეპშიც ვხვდებით.

Donne, I suppose, was such another
 Who found no substitute for sense,
 To seize and clutch and penetrate;
 Expert beyond experience,

ამ სტროფის საერთო თემა დონის მიერ გონების უზენაესობის აღიარება, ახალი ცოდნის მოხელთება და მასში შეღწევა, თუმცა სიტყვები “To seize and clutch and penetrate” (ხელი ჩაავლოს, ჩაებლაუჭოს და შეაღწიოს) მკითხველში აშკარად აბსტარქული ცოდნისგან სრულიად განსხვავებულ, სექსუალური შინაარსით გაჯერებულ ასოციაციას აღძრავს.

სიკვდილისა და სექსის, მეტაფიზიკურისა და მატერიალურის, ერთი მხრივ, საერთო ხასიათის გამოვლენა, მეორე მხრივ კი, მათი ურთიერთშეპირისპირება ლექსის მეორე ნაწილის მთავარი თემაა. აქ ლექსის ნამყვან პერსონაჟად ვინმე გრიშკინი გვევლინება, რომელიც „ცდის მიღმა სფეროს ექსპერტ“ დონის სრულ ანტიპოდს წარმოადგენს. დონი და უებსტერი მაღალ მატერიებზე ფიქრობენ და წერენ, გრიშკინი კი სულიერებისგან დაცლილი ხორცისა და ვნების სიმბოლოდ წარმოგვიდგება. ელიოტის მთავარი ხრიკი აქ ისაა, რომ ის მოჩვენებით საზღვარს ავლებს გრიშკინსა და მეტაფიზიკოს პოეტების ღირებულებებს შორის, თითქოს ხაზს უსვამს მეტაფიზიკოსთა მაღალზნეობრიობას და თანამედროვე ადამიანის ზნედაცემულობას, მაგრამ რეალურად ის ერთმანეთისგან კი არ მიჯნავს, არამედ საერთო თვისებებით ამკობს მათ და ამით აღიარებს იმ ფაქტს, რომ ადამიანის ბუნებაში ბოლო სამი საუკუნეა არაფერი შეცვლილა და არც შემდეგ შეიცვლება.

Grishkin is nice: her Russian eye
Is underlined for emphasis;
Uncorseted, her friendly bust
Gives promise of pneumatic bliss.
The couched Brazilian jaguar
Compels the scampering marmoset
With subtle effluence of cat;
Grishkin has a maisonnette;

საგულისხმოა, რომ თავად გრიშკინი არ არის ბოლომდე ფიქციური პერსონაჟი. ის რეალური პიროვნების, რუსი ბალერინის, სერაფიმა ასტაფიევა(1876-1934) პროტოტიპია. ასტაფიევა ელიოტს პაუნდმა გააცნო. „პიზანური კანტოების“ ავტორი იმედოვნებდა, რომ დახვეწილ რუს ბალერინასთან შეხვედრა ელიოტს შთააგონებდა და მისი ახალი ლექსის იდეას ჩაუყრიდა საფუძველს. პაუნდი არ შემცდარა, თუმცა ასტაფიევას პიროვნების ამ დონეზე გაპაროდირებას, ალბათ, არ ელოდა. ელიოტის მიერ გრიშკინის ვულგარული გარეგნობის აღწერაც კმარა იმის დასტურად, რომ საერთო რეალურ და ელიოტის ასტაფიევას (გრიშკინს) შორის ბევრი არაფერია.

ლექსის მეორე ნაწილის პირველი ორი ტაეპის წაკითხვისთანავე მკითხველს ლექსის პირველი ნაწილის ასოციაცია უცოხცლდება თვალწინ. გრიშ-

კინის რუსული, ფანქრით გამოკვეთილი თვალები და ქალის მეგობრული მკერდი ასოციაციურ კონტრასტშია პირველ ტაეპში უებსტერის მიერ წარმოდგენილ ნარგიზის ბოლქვებამოზრდილ ორ ფოსოსა და უმკერდო არსებებთან. ეს ყველაფერი კი ერთიანდება ხორცის ზეიმის გამომხატველი სხეულისა და უსიცოცხლობისგან დაშრეტილი ძვლების გამთლიანებულ ხატებაში. შემთხვევითი არაა, რომ ელიოტი გრიშკინს ხაზგასმით ადარებს იაგუარს და აღნიშნავს, რომ თავისი კატისებრი მოქნილობით ის ანთარის (მაიმუნის) დამორჩილებასაც მარტივად ახერხებს (Compels the scampering marmoset). ცხოველთა ამ სახეების გამოყენებით ავტორი, პირველ რიგში, გრიშკინის სრულ ამორალურობას უსვამს ხაზს, მეორე მხრივ კი, შესაძლოა მიანიშნებდეს თავად ცხოველების სექსისა და სიკვდილისადმი დამოკიდებულებაზე. ცხოველს მორალი არ გააჩნია და, ამდენად, სექსთან დაკავშირებული ყოველგვარი ტაბუ თუ ზნეობრივი ნორმა მისთვის მოხსნილია; აქედან გამომდინარე, მას შეუძლია ისე ღრმად დატკბეს თავისი სექსუალური ცხოვრებით, რამდენადაც ამის სურვილი ექნება. ანალოგიური ხდება გრიშკინის, როგორც ადამიანი – ცხოველის შემთხვევაში. მისთვის ხორცს იქით არაფერი არსებობს – არც სიკვდილზე ფიქრი და არც იმ მაღალ მატერიებზე ზრუნვა, რომლითაც დონი და უებსტერი იყვნენ შეპყრობილნი.

მიუხედავად იმისა, რომ ელიოტი გრიშკინს, ძირითადად, ცხოველური და ხორცისმიერი სანყისებით წარმოადგენს, ის ქალს, უფრო სწორად კი, ქალის მკერდთან დაკავშირებულ სიამოვნებას, აიგივებს სიტყვასთან პნევმატური (pneumatic). როგორც თ. კობახიძე თავის წიგნში „ტომას ელიოტი და მაღალი მოდერნიზმის ლიტერატურული ესთეტიკა“ აღნიშნავს, „პნევმატოლოგია“ დასავლურ ღვთისმეტყველებაში სულიწმინდას შემსწავლელი თეოლოგიური დისციპლინაა. „ნეტარება“, რომელსაც ელიოტის ლექსში „პნევმატური“ ხასიათი აქვს, სიტყვასიტყვით „სულიერ, ან სულიწმინდას მიერ მინიჭებულ ნეტარებას“ აღნიშნავს“ (კობახიძე, 2015:73). ამდენად, ნათელი ხდება, რომ თუკი დონისა და უებსტერის შემთხვევაში სულიერი სიღრმეებისკენ სწრაფვა რეალურად სექსისკენ სწრაფვა აღმოჩნდა, გრიშკინთან ხორციელისკენ სწრაფვას უტარებია სულიერი ხასიათი. მეორე მხრივ, სიტყვა „პნევმატური“, „პნევმატოლოგიის“ გარდა, შეიძლება გავაიგივოთ „პნეუმონიასთან“, იმავე ფილტვების ანთებასთან, რაც ასოციაციურად კვლავ ლექსის პირველ ტაეპებში გვაბრუნებს და შეგვახსენებს, რომ, როგორც უებსტერი ხედავდა კანს მიღმა ქალას, ისე გრიშკინის შემთხვევაშიც, შესაძლოა, სექსუალურ მკერდს მიღმა სრულიად არასექსუალური და ავადმყოფი ფილტვები დავინახოთ.

ელიოტის პოეზიით დაინტერესებული მკითხველისთვის კარგადაა ცნობილი, რომ იგი მეტაფიზიკოს პოეტთა შემოქმედების სერიოზულ გავლენას

განიცდიდა. მეოცე საუკუნემდე ბაროკოს პოეზია მივიწყებული იყო. ელიოტი აღმოჩნდა ერთ-ერთი პირველთაგანი, რომელიც კვლავ დაინტერესდა ბაროკოს ლიტერატურის პოეტიკით და ამ საკითხს არაერთი ესეი თუ ლექცია მიუძღვნა. გარდა ამ თეორიული ნაშრომებისა, დონისა და ელიოტის შემოქმედებას შორის მჭიდრო კავშირი ამ უკანასკნელის პოეტური ნაწარმოებებიდანაც კარგად ჩანს. ამის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითი „უკვდავების ჩურჩულია“.

მნიშვნელოვანია, რომ ლექსის ანალიზისას მკითხველმა ყურადღება არა მხოლოდ პერსონაჟ დონზე, არამედ, როგორც ავტორ დონზე უნდა გაამახვილოს და უნდა შეძლოს ლექსში იმ საერთო მხატვრული ნიშნების დანახვა, რაც ორი პოეტის შემოქმედებას აერთიანებს. ჰელენ გარდნერი მეტაფიზიკოსი პოეტების შესახებ წერდა: “their wit, high-flown and extravagant though it is, goes with a strong sense of the realities of daily life, the common concerns of men and women” (Gardner, 1961: 31) (მათი გონივრულობა, რაოდენ მაღალფარდოვნად და ექსტრავაგანტულადაც არ უნდა ჟღერდეს, თანხვედრაშია ყოველდღიურობის მძაფრ განცდასთან, საკითხებთან, რომლებიც ხშირად ქალებსა და მამაკაცებს აკავშირებს ერთმანეთთან.). ვფიქრობ, ანალოგიური შეიძლება ითქვას არა მხოლოდ მეტაფიზიკოსი, არამედ მოდერნისტი პოეტების და, რასაკვირველია, ელიოტის შემთხვევაშიც. მისი მითოსური სქემებით, ალუზიებითა და მრავალფეროვანი მეტაფორებით გაჯერებული მხატვრული ნაწარმოებები, საბოლოოდ, მაინც ყოველდღიური რეალობის ასახვამდე დაიყვანება, ამ რეალობის ცენტრში კი ხშირად ქალისა და მამაკაცის ფიგურებია მოქცეული. ამის თვალსაჩინო მაგალითი, ელიოტის უმთავრეს ლირიკულ ნაწარმოებ „უნაყოფო მიწასთან“ ერთად, ჩემ მიერ ზემოთ განხილული ლექსიცაა.

როგორც ვნახეთ, ლექსი გაჯერებულია პარადიით სავსე კონტრასტული სახეებით, რომლებიც, როგორც ბოლოს აღმოჩნდა, სრულებით არ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ლექსის საერთო გააზრების შემდეგ ნათელი ხდება, რომ ელიოტი ცდილობს, პასუხი გასცეს საკუთარი (და არა მხოლოდ) ეპოქის მიერ დასმულ კითხვებს და მის მიერ შექმნილი ირონიულ-პარადიული სახეების მეშვეობით შეგვახსენოს, რომ რწმენა შელახულია, მაღალი ფასეულობები აღარ არსებობს, ადამიანი კი დღითიდღე უფრო და უფრო ემსგავსება ცხოველს; ამ ყველაფერში კი უმთავრესი ისაა, რომ ეს მხოლოდ მე-20 საუკუნის პრობლემა არაა, ადამიანის „ასეთობას“ ორი მსოფლიო ომის სულიერ კრიზისს ვერ დავაბრალებთ. ალბათ უფრო მართებული იქნება, ყოველივე, უბრალოდ, ადამიანის ბუნების დუალისტური ხასიათის შედეგად აღვიქვათ და ასეთად მივილოთ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. კობახიძე თემურ. ტომას ელიოტი და მაღალი ლიტერატურის ესთეტიკა. გამომცემლობა „უნივერსალი“ თბილისი, 2015
2. Gardner, Helen. “Introduction”. The Metaphysical Poets. Ed. Helen Gardner. Oxford: Oxford University Press, 1961.

ინტერნეტწყაროები:

1. A Short Analysis of T. S. Eliot’s ‘Whispers of Immortality’. <https://interestingliterature.com/2017/08/08/a-short-analysis-of-t-s-eliot-s-whispers-of-immortality/>
2. George Williamson The Talent of T. S. Eliot. .September 15. 2019. <https://www.jstor.org/stable/27534171?seq=1#page-scans-tab-contents>
3. T. S. Eliot. “John Donne,” in The Nation and the Athenaeum, Vol. XXXIII 1923. September 18. 2019. <http://web.archive.org/web/20030703050435/http://www.geocities.com/milleldred/donneliot.html>
4. T. S. Eliot, review of Metaphysical Lyrics and Poems of the Seventeenth Century: Donne to Butler. September 23. 2019. <http://www.uwyo.edu/numimage/eliot-metaphysical-poets.htm>
5. T.S. Eliot, Whispers of Immortality October 10. 2019. <https://www.poetryfoundation.org/poems/52563/whispers-of-immortality>
6. William Wordsworth, Ode: Intimations of Immortality from Recollections of Early Childhood October 14. 2019. <https://www.poetryfoundation.org/poems/45536/ode-intimations-of-immortality-from-recollections-of-early-childhood>
7. John Donne. A Valediction: Forbidding Mourning. October 14. 2019.